

Η ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Το άρθρο αυτό συνοψίζει τα αποτελέσματα μιας έρευνας που έγινε για να εκτιμηθεί ο βαθμός της φορολογικής εκμετάλλευσης στην Ελλάδα. Χωρίζεται σε τέσσερες παραγράφους. Στην πρώτη δίνεται η έννοια της φορολογικής εκμετάλλευσης και παρουσιάζεται εντελώς συνοπτικά ο ρόλος της φορολογίας σαν μηχανισμού απόσπασης οικονομικού πλεονάσματος στους διάφορους τρόπους παραγωγής. Στη δεύτερη περιγράφεται η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε για τη μέτρηση του βαθμού της φορολογικής εκμετάλλευσης στην Ελλάδα. Στην τρίτη παράγραφο δίνονται τα αποτελέσματα της έρευνας. Τέλος, αξιολογούνται τα αποτελέσματα αυτά και συνάγονται συμπεράσματα.

1. Η φορολογία σαν μηχανισμός απόσπασης οικονομικού πλεονάσματος

Με τον όρο φορολογική εκμετάλλευση προσδιορίζουμε το οικονομικό πλεόνασμα που αποσπά το κράτος με το φορολογικό μηχανισμό για να καλύψει δαπάνες που στο μεγαλύτερο μέρος τους εξυπηρετούν τα συμφέροντα της κυρίαρχης τάξης. Στην έκταση που οι φόροι βαρύνουν τελικά την εργατική τάξη και άλλα εκμεταλλευόμενα μικροαστικά στρώματα (μικροαγρότες, μικροβιοτέχνες κ.ά.), το κράτος απορροφά πλεόνασμα πέρα από την υπεραξία που αποσπά το κεφάλαιο, και η φορολογία συνεπάγεται πρόσθετη εκμετάλλευση αυτής της τάξης και αυτών των στρωμάτων. Στην έκταση που οι φόροι πληρώνονται τελικά από τις διάφορες μερίδες

του κεφαλαίου το κράτος απορροφά πλεόνασμα που έχει ήδη αποσπασθεί από το κεφάλαιο με την εκμετάλλευση της εργατικής δύναμης των εργατών και άλλων μικροαστικών στρωμάτων του πληθυσμού. Πάντως, και στη μια και στην άλλη περίπτωση, η φορολογία είναι ένας μηχανισμός του κράτους που αποσπά οικονομικό πλεόνασμα το οποίο δημιουργεί η εργατική δύναμη.

Ο μαρξιστής κοινωνιολόγος R. Goldscheid διαπιστώνει ότι η φορολογία είναι η παλαιότερη μορφή εκμετάλλευσης μετά την ανοικτή δουλεία. Όπως χαρακτηριστικά λέει: «Η εξωτερική προστασία, η διατήρηση της εξουσίας και ο πλουτισμός ορισμένων τάξεων σε βάρος άλλων υπήρξαν πάντα ο σκοπός της φορολογίας»¹. Και ο Μαρξ έγραφε πριν έναν αιώνα ότι οι αγώνες κατά της φορολογίας είναι η παλαιότερη μορφή ταξικών αγώνων. Στους «δοσιματικούς» τρόπους παραγωγής που προηγήθηκαν των καπιταλιστικών κοινωνικών σχηματισμών η αναγκαστική είσπραξη δοσιμάτων με διάφορες μορφές είναι ο βασικός τρόπος με τον οποίο η κυρίαρχη τάξη, που σ' αυτούς τους τρόπους παραγωγής ταυτίζεται σχεδόν απόλυτα με το κράτος (τάξη-κράτος), αποσπάει πλεόνασμα από τους άμεσους παραγωγούς².

Στη φάση της αρχικής συσσώρευσης του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής το κράτος βοηθάει τη νεογέννητη αστική τάξη για να σχηματίσει το πρώτο βιομηχανικό και χρηματιστηριακό κεφάλαιο με κρατικές παραγγελίες πολεμικού υλικού, με παραχώρηση προνομίων για αποικιακές επιχειρήσεις, με στρατιωτική προστασία, με δάνεια και πλήθος άλλες ενισχύσεις σε βάρος των άλλων κοινωνικών τάξεων στις οποίες επιβάλλει βαριά φορολογία. Εξάλλου, στη φάση αυτή για να συγκεντρωθεί στα βιομηχανικά κέντρα, στα μεταλλεία και τις φυτείες εργατικό προλεταριάτο, εκτός από άλλα μέτρα (έξωση αγροτών με τη μέθοδο της περίφραξης, αναγκαστική εργασία, αύξηση του εργάσιμου χρόνου), το κράτος στον πληθυσμό που ζει σε αγροτικές περιοχές επιβάλλει κεφαλικό φόρο, και τον εξαναγκάζει έτσι να συγκεντρώνεται και να εργάζεται στα μεταλλεία και τις

1. Rudolf Goldscheid, «Wesen und Aufgabe der Finanzwissenschaft von Standpunkte der Soziologie» στο *Handwörterbuch der Finanzwissenschaft*, Tübingen, vol 1, 1926, αγγλική μετάφραση στην έκδοση, R. Musgrave and Alan Peacock *Classics in the Theory of Public Finance*, Mac Millan Co Ltd, London, 1958.

2. Samir Amin, *Le développement inegal*, (μετάφρ. στα ελληνικά, *Η άνιση ανάπτυξη*, ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗΣ, σσ. 11-14).

φυτείες για να συμπληρώνει το ελάχιστο για τη συντήρησή του³.

Στην επόμενη φάση, του ανταγωνιστικού καπιταλισμού, το κράτος περιορίζει στο ελάχιστο την επέμβασή του στην οικονομία μια και η αστική τάξη είναι αρκετά ισχυρή πλέον ώστε να μη χρειάζεται τη βοήθειά του για την εκμετάλλευση της εργατικής δύναμης. Το κράτος φροντίζει μόνο για την κατοχύρωση και προστασία της ατομικής ιδιοκτησίας, της «ελεύθερης» συναλλαγής και των άλλων «ελεύθερων θεσμών» που αποτελούν βασικές προϋποθέσεις εκμετάλλευσης της εργατικής δύναμης από την ισχυροποιημένη αστική τάξη. Για την εφαρμογή και προστασία των βασικών αυτών θεσμών και για την άμυνα λειτουργούν κρατικοί μηχανισμοί (διοικητικός μηχανισμός, σώματα ασφαλείας, στρατός κ.λπ.) που απαιτούν την ανάληψη οικονομικού πλεονάσματος. Το πλεόνασμα αυτό αποσπάται από το κράτος με τη φορολογία. Επειδή το νομιναλιστικό πλαίσιο της αστικής κοινωνίας διαμορφώνει την αντίληψη ότι όλοι οι πολίτες ωφελούνται «εξίσου» από τις υπηρεσίες του κράτους, η νομοθεσία προβλέπει ότι όλοι οι πολίτες είναι υποχρεωμένοι να συμμετέχουν στο κόστος των κρατικών δαπανών πληρώνοντας φόρο ανάλογα με τη φοροδοτική τους ικανότητα. Θεσπίζονται, όμως, φόροι που ενώ φαίνεται ότι πληρώνονται από τους έμπορους και βιομήχανους (έμμεσοι φόροι στις πωλήσεις, φόρος ανωνύμων εταιρειών), στην πραγματικότητα μετακυλίσονται στην εργατική τάξη και άλλα στρώματα του πληθυσμού με μικρό εισόδημα και μ' αυτό τον τρόπο συγκαλύπτεται η φορολογική εκμετάλλευση αυτών των τάξεων και στρωμάτων.

Στη φάση του μονοπωλιακού καπιταλισμού η επέμβαση του κράτους στην οικονομική δομή γίνεται και πάλι έντονη. Στις περισσότερες κεφαλαιοκρατικές οικονομίες οι κρατικές δαπάνες, ως ποσοστό του εθνικού προϊόντος, από 5 ως 7% το 1971, φτάνουν το 30-40% σήμερα. Η κρατική επιχειρηματική δραστηριότητα επεκτείνεται. Μεγαλώνει ο κατάλογος των νομοθετικών ρυθμίσεων της οικονομίας και σε πολλές χώρες το κράτος αναλαμβάνει τον ενδεικτικό οικονομικό σχεδιασμό. Η συνεχώς και μεγαλύτερη αυτή επέμβαση του κράτους στην οικονομία υπαγορεύεται από τα αδιέξοδα και τις κρίσεις που συνεπάγεται η βασική αντίφαση του καπι-

3. Hobsbawm, *Industry and Empire*· S. Sombart, *Der Moderne Kapitalismus*· J. O' Connor, *The Fiscal Crisis of the State*, σελ. 203-205 (μτφ. ελλην. με τίτλο, *Οικονομική κρίση του κράτους*, ΠΑΠΑΖΗΣΗΣ, μτφ. Δόξα Σιβροπούλου).

ταλιστικού τρόπου παραγωγής. Στη φάση αυτή μεγαλώνουν κυρίως τα αδιέξοδα για επένδυση του συνεχώς αυξανόμενου κεφαλαίου που συσσωρεύουν τα μονοπώλια με την απόσπαση και ιδιοποίηση υπεραξίας από την εργατική τάξη και άλλα μικροαστικά στρώματα του πληθυσμού. Συνέπεια αυτών των αδιεξόδων είναι η μόνιμη τάση για οικονομική στασιμότητα και ανεργία που απειλεί τη συνοχή του συστήματος. Ο βασικότερος λόγος αυτών των αδιεξόδων είναι η ολοένα μεγαλύτερη συγκέντρωση και συσσώρευση κεφαλαίου σε λίγα χέρια απ' τη μια μεριά και οι συνεχείς και αλλεπάλληλες τεχνολογικές καινοτομίες απ' την άλλη, που έχουν σαν συνέπεια το μεγαλύτερο καταμερισμό της εργασίας, τη μεγαλύτερη εξειδίκευση. Η παραγωγή γίνεται περίπλοκη, αυξάνει η αλληλεξάρτηση και επομένως ο κοινωνικός χαρακτήρας της. Η κερδοφόρα αξιοποίηση του σταθερού και μεταβλητού κεφαλαίου από τους κεφαλαιοκράτες, με την οποία πετυχαίνουν επέκταση της παραγωγής και παραπέρα συσσώρευση κεφαλαίου, εξαρτάται ολοένα και περισσότερο από τον άνετο και φτηνό εφοδιασμό τους με ορισμένα βασικά μέσα παραγωγής, απαραίτητα σχεδόν για όλους τους κλάδους: δρόμοι, λιμάνια, αεροδρόμια, κ.ά. εφοδιασμός με ολοένα περισσότερες και φτηνές τηλεπικοινωνίες, μαζική εκπαίδευση (σε τεχνικές σχολές και πανεπιστήμια) για τον εφοδιασμό τους με ειδικευμένο εργατικό δυναμικό, εφοδιασμός με ολοένα μεγαλύτερες ποσότητες ηλεκτρισμού και άλλων μορφών ενέργειας, περισσότερα και τελειότερα κέντρα τεχνολογικών ερευνών κ.ά. Τέτοιου είδους δραστηριότητες δεν αναλαμβάνουν οι κεφαλαιοκράτες-επιχειρηματίες, γιατί είτε δεν τους δίνουν καθόλου κέρδος ή το κέρδος που βγάζουν από αυτές είναι πολύ μικρό. Αυτές οι δραστηριότητες απαιτούν τεράστια κεφάλαια και περικλείουν μεγάλους κινδύνους. Αλλά χωρίς αυτές τις δραστηριότητες οι κεφαλαιοκράτες δεν μπορούν να παράγουν τα εμπορεύματα που θα τους δώσουν κέρδος, άρα δεν μπορούν να αξιοποιήσουν το σταθερό και μεταβλητό τους κεφάλαιο για να αποσπάσουν υπεραξία και να συνεχίσουν τη συσσώρευση.

Αλλά είναι και ένας άλλος λόγος που δυσκολεύει τη συνέχιση της συσσώρευσης. Η εργατική τάξη, αρκετά ισχυροποιημένη, κυρίως μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, πιέζει για μείωση των ωρών εργασίας και αύξηση του πραγματικού εργατικού μισθού, συμπιέζοντας έτσι το ποσοστό κέρδους του κεφαλαίου.

Κάτω λοιπόν από αυτές τις συνθήκες, το κράτος αναλαμβάνει τη διενέργεια συνεχώς και μεγαλύτερου όγκου δαπανών, ιδρύει ή εθνικοποιεί μονάδες σε βασικούς κλάδους παραγωγής και παίρνει πλήθος άλλα μέτρα,

που βασικός τους σκοπός είναι να εξασφαλίσουν στα μονοπώλια τα περιθώρια κέρδους που απαιτούν για να συνεχίσουν την επένδυση κεφαλαίου από την οποία βασικά εξαρτάται η διατήρηση ενός ρυθμού ανάπτυξης της οικονομίας, η συνοχή του συστήματος. Συγκεκριμένα, οι βασικοί τρόποι με τους οποίους το κράτος βοηθάει τα μονοπώλια στην επέκταση των επενδύσεων και της παραγωγής είναι οι εξής:

α) Ο σχηματισμός από το κράτος συνεχώς και μεγαλύτερου όγκου σταθερού κεφαλαίου που είναι συμπληρωματικό του σταθερού κεφαλαίου των μονοπωλίων. Το κράτος δαπανά σημαντικά ποσά για έργα υποδομής (δρόμους, λιμάνια, διαμορφώσεις χώρων κ.ά.), εκπαίδευση, τεχνολογικές έρευνες κ.λπ. Το κράτος με το φορολογικό του μηχανισμό απορροφά το πλεόνασμα που χρειάζεται για το σχηματισμό του σταθερού αυτού κεφαλαίου από το κοινωνικό σύνολο και μ' αυτό τον τρόπο κοινωνικοποιεί το κόστος του κεφαλαίου που σχηματίζει⁴. Από την άλλη όμως μεριά, αυτό το κεφάλαιο αυξάνει την παραγωγικότητα της εργατικής δύναμης και, επομένως, τον όγκο του οικονομικού πλεονάσματος, το οποίο, όμως, ιδιοποιούνται τα μονοπώλια με μορφή αυξημένων κερδών. Δεδομένου ότι τα μονοπώλια ιδιοποιούνται το πλεόνασμα που δημιουργεί το παραπάνω κεφάλαιο, το κράτος, για να συνεχίσει το σχηματισμό σταθερού κεφαλαίου και μάλιστα με αυξανόμενο ρυθμό, είναι υποχρεωμένο να απορροφά με το φορολογικό μηχανισμό συνεχώς μεγαλύτερο πλεόνασμα από το κοινωνικό σύνολο.

β) Ο σχηματισμός από το κράτος μεταβλητού κεφαλαίου που είναι συμπληρωματικό του μεταβλητού κεφαλαίου των μονοπωλίων. Το κράτος δαπανά σημαντικά ποσά για κοινωνική ασφάλιση, δημόσια υγεία, παιδικούς σταθμούς και άλλα, που μειώνουν το κόστος αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης και αυξάνουν την παραγωγικότητά της με αποτέλεσμα την αύξηση του κοινωνικού πλεονάσματος, που ιδιοποιούνται τα μονοπώλια με μορφή αυξημένων κερδών. Και εδώ το κόστος των δαπανών αυτών κοινωνικοποιείται με το φορολογικό μηχανισμό που απορροφά πλεόνασμα από το κοινωνικό σύνολο για το σχηματισμό αυτού του κεφαλαίου.

γ) Η ίδρυση ή εθνικοποίηση από το κράτος μονάδων σε βασικούς τομείς της παραγωγής που δε θεωρούνται αποδοτικοί από τους κεφαλαιοκράτες

4. Η χρηματοδότηση των κρατικών αυτών δαπανών με δάνεια απλώς αναβάλλει την επιβολή αυξημένης φορολογίας για την εξόφλησή τους.

(ηλεκτρισμός, τηλεπικοινωνίες, συγκοινωνίες κ.ά.) και η διάθεση σε χαμηλές τιμές μεγάλου μέρους των προϊόντων αυτών των μονάδων στις μονοπωλιακές επιχειρήσεις. Συνήθως το μέρος του κόστους που δεν καλύπτεται από τις χαμηλές τιμές (έλλειμμα) κοινωνικοποιείται και εδώ ή με την επιβολή φόρου ή με τη διάθεση του προϊόντος σε υψηλότερη τιμή σε άλλες κατηγορίες καταναλωτών (νοικοκυριά) που και αυτό είναι μια μορφή φορολογίας.

δ) Η θέσπιση διαφόρων μορφών κρατικών παραχωρήσεων στα μονοπώλια, όπως επιδοτήσεις, χαμηλότοκα δάνεια, μεταβιβάσεις κεφαλαίου κ.ά. Το βάρος από αυτές τις παραχωρήσεις κοινωνικοποιείται. Το κράτος με το φορολογικό του μηχανισμό αποσπά πλεόνασμα από το κοινωνικό σύνολο και το μεταβιβάζει απευθείας στα μονοπώλια.

Στη φάση, λοιπόν, του μονοπωλιακού καπιταλισμού, η φορολογία, πέρα από τον παραδοσιακό της ρόλο (κάλυψη δαπανών λειτουργίας των καταπιεστικών μηχανισμών του κράτους), αποκτά ολοένα και μεγαλύτερη σημασία σαν μηχανισμός απόσπασης οικονομικού πλεονάσματος για το σχηματισμό σταθερού και μεταβλητού κεφαλαίου που αυξάνει τα κέρδη τα οποία ιδιοποιείται το μονοπωλιακό κεφάλαιο, ή για απευθείας μεταβίβαση του πλεονάσματος αυτού στις μονοπωλιακές επιχειρήσεις.

Αυτόν το χαρακτήρα έχει πάρει σήμερα η φορολογία όχι μόνο στις αναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες με σκοπό την αντιμετώπιση των αδιεξόδων στην επένδυση του μονοπωλιακού κεφαλαίου και την αποτροπή της οικονομικής στασιμότητας. Για κάπως διαφορετικούς λόγους η φορολογία παίζει τον ίδιο ρόλο που αναφέραμε και στις υπανάπτυκτες χώρες. Η γρήγορη ανάπτυξη των χωρών αυτών, που μεταπολεμικά έχει γίνει επιτακτικό αίτημα των λαών τους, είναι εξαρτημένη από τα μεγάλα διεθνή μονοπωλιακά συγκροτήματα που έχουν μονοπωλήσει τη σύγχρονη τεχνολογία και το κεφάλαιο. Για να μπάσουν στις υπανάπτυκτες χώρες κεφάλαιο και τεχνολογία τα διεθνή μονοπώλια υπαγορεύουν όρους που να τους εγγυώνται μεγάλα περιθώρια κέρδους και να τους εξασφαλίζουν την απόσπαση και εξαγωγή όσο το δυνατόν περισσότερου πλεονάσματος. Τα κράτη των υπανάπτυκτων χωρών, προκειμένου να εξασφαλίσουν ένα ρυθμό ανάπτυξης και να διατηρήσουν έτσι στη χώρα τους κάποια οικονομική και πολιτική ισορροπία, χρησιμοποιούν το δημοσιονομικό μηχανισμό τους και άλλα μέτρα πολιτικής για να εγγυηθούν τα ποσοστά κέρδους που απαιτούν τα διεθνή μονοπώλια για το κεφάλαιο και την τεχνολογία που προσφέρουν. Στην κατηγορία των χωρών που η ανάπτυξή τους είναι εξαρτημένη από

την τεχνολογία και το κεφάλαιο των διεθνών μονοπωλιακών επιχειρήσεων ανήκει και η Ελλάδα. Μεταπολεμικά το κράτος στην Ελλάδα χρησιμοποίησε σε υπερβολικά μεγάλη έκταση το φορολογικό μηχανισμό, τις κρατικές δαπάνες και άλλα μέτρα πολιτικής για να εξασφαλίσει στο ξένο μονοπωλιακό κεφάλαιο τα ποσοστά κέρδους που απαιτεί για να εισάγει τεχνολογία και να επενδύσει κεφάλαια στη χώρα. Ανέλαβε σε μεγάλη έκταση το σχηματισμό σταθερού κεφαλαίου (έργα υποδομής, εκπαίδευση, διαμόρφωση χώρων κ.λπ.) και την κάλυψη μέρους του κόστους αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης. Συγκεκριμένα την τελευταία εικοσιπενταετία, για την οποία υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία, οι κρατικές δαπάνες αυξήθηκαν σημαντικά. Από 25% του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος που ήταν το 1948, ανέβηκαν στο 35% το 1975. Ειδικότερα οι κρατικές επενδύσεις για τις οποίες και μόνο υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία σε σταθερές τιμές εξαπλασιάστηκαν μέσα στην ίδια περίοδο⁵. Το κόστος των δαπανών αυτών κοινωνικοποιείται με την επιβολή συνεχώς και μεγαλύτερης φορολογίας. Τα φορολογικά έσοδα από 15% του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος που ήταν το 1950, ανεβαίνουν στο 31% του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος το 1976. Εξάλλου το κράτος θεσπίζει γενναιόδωρες παραχωρήσεις στο μονοπωλιακό κεφάλαιο (επιδότηση ηλεκτρικού ρεύματος, επιδότηση επιτοκίων, επιχορήγηση επενδύσεων, φορολογικά κίνητρα κ.ά.) και αποσπά το πλεόνασμα γι' αυτές τις παραχωρήσεις με το φορολογικό μηχανισμό από τις άλλες κοινωνικές τάξεις και στρώματα. Επίσης παίρνει πλήθος άλλα μέτρα πολιτικής που εξυπηρετούν τα συμφέροντα του μεγάλου κεφαλαίου, όπως η παροχή αποκλειστικών προνομίων εκμετάλλευσης, προσαρμογές του εργατικού μισθού σε όρια κάτω από την αύξηση της παραγωγικότητας κ.ά.

Ύστερα από τις εισαγωγικές αυτές σημειώσεις, ερχόμαστε τώρα στο βασικό ζήτημα που ενδιαφέρει αυτό το άρθρο και που μπορεί να διατυπωθεί ως εξής: Πόσο επιβαρύνονται οι διάφορες κοινωνικές τάξεις και στρώματα από το συνολικό πλεόνασμα που αποσπά το κράτος με τη φορολογία; ή, αλλιώς, ποια είναι η κατανομή του συνολικού φορολογικού βάρους στις διάφορες κοινωνικές τάξεις και στρώματα; Για να δοθεί απάντηση σ' αυτό το ερώτημα χρειάζεται να γίνουν εμπειρικές έρευνες βασισμένες στα στατιστικά δεδομένα συγκεκριμένων κοινωνικών σχηματισμών. Τέτοιες ερευ-

5. Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται κάποια στασιμότητα στις κρατικές επενδύσεις.

νητικές προσπάθειες έχουν γίνει μέχρι τώρα σε αρκετές χώρες, στις ΗΠΑ, την Αγγλία, τη Γερμανία κ.ά.⁶ Στην Ελλάδα η πρώτη προσπάθεια εκτίμησης της κατανομής του φορολογικού βάρους κατά εισοδηματική τάξη έγινε το 1971 με βάση τα στατιστικά στοιχεία του 1964, τα μόνα διαθέσιμα στην περίοδο εκείνη⁷. Η δεύτερη προσπάθεια έγινε πρόσφατα με βάση τα μόνα διαθέσιμα στοιχεία του 1974⁸. Η μεθοδολογία και τα αποτελέσματα της τελευταίας αυτής έρευνας παρουσιάζονται στις επόμενες παραγράφους.

2. Μεθοδολογικά προβλήματα

Για να εκτιμηθεί τα φορολογικό βάρος που πέφτει στις διάφορες κοινωνικές τάξεις και στρώματα έπρεπε να λυθούν πολλά μεθοδολογικά προβλήματα. Παρακάτω αναφέρουμε συνοπτικά τα σοβαρότερα από αυτά:

α. Η διανομή του εισοδήματος

Ένας τρόπος για να φανεί ο βαθμός της φορολογικής εκμετάλλευσης είναι να υπολογιστεί το απόλυτο ποσό του φορολογικού βάρους που πέφτει τελικά στην κάθε εισοδηματική τάξη και στρώμα και στη συνέχεια το βάρος αυτό να εκφραστεί ως ποσοστό του εισοδήματος που παίρνει η τάξη αυτή και στρώμα. Για να γίνει μια τέτοια εκτίμηση απαραίτητη στατιστική πληροφορία είναι η διανομή του εισοδήματος στις διάφορες κοινωνι-

6. Βλ. μελέτες: Krzyzaniak M. and Musgrave R., *The Shifting of the Corporation Income Tax*, The Johns Hopkins Press, 1963. Musgrave R. and others, «Distribution of Tax Payments by Income Groups: A Case Study for 1948», *National Tax Journal*, vol. IV, 1951. Nicholson J.L., «Redistribution of Income in the United Kingdom in 1959, 1957 and 1953», *Income and Wealth Series*, X. 1964. Roskamp K., «The Distribution of the Tax Burden in a Rapidly Growing Economy, West Germany 1950», *National Tax Journal*, March 1963. Tax Foundation: «Tax Burdens and Benefits of Government Expenditures by Income Class, 1961 and 1965» *Research Publication* No. 9, 1967.

7. D. Karayiorgas: *The Distribution of Tax Burden by Income Groups in Greece* *The Economic Journal*, June 1973.

8. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι τα αποτελέσματα της έρευνας εκφράζουν και τη σημερινή κατάσταση στην Ελλάδα δεδομένου ότι η σύνθεση των φόρων, η διάρθρωση της καταναλωτικής δαπάνης και η διανομή του εισοδήματος, στοιχεία πάνω στα οποία βασίζονται τα αποτελέσματα της έρευνας, δεν έχουν αλλάξει μέσα στα τρία χρόνια που πέρασαν.

κές τάξεις και στρώματα. Τέτοιες όμως στατιστικές κατανομές δε δίνουν οι επίσημες στατιστικές υπηρεσίες, αλλά και όσες δίνουν αυτές τις πληροφορίες δε φαίνεται να ανταποκρίνονται στην ταξική διάρθρωση των συγκεκριμένων κοινωνικών σχηματισμών. Μια πλησιέστερη εναλλακτική λύση θα ήταν να χρησιμοποιηθούν στατιστικές κατανομές του εισοδήματος κατά εισοδηματικά κλιμάκια (όχι κατά κοινωνικές τάξεις) και να υποθεθεί ότι κατά τεκμήριο στα κατώτερα εισοδηματικά κλιμάκια ανήκουν οι εργάτες και οι μικροαγρότες, στα μεσαία εισοδηματικά κλιμάκια οι αυτοαπασχολούμενοι βιοτέχνες, έμποροι και ελεύθεροι επαγγελματίες, και στα υψηλά εισοδηματικά κλιμάκια οι μερίδες του μεσαίου και μεγάλου κεφαλαίου και πολλοί τεχνοκράτες. Τέτοια στατιστικά στοιχεία είναι διαθέσιμα σε πολλές χώρες.

Δυστυχώς στην Ελλάδα οι επίσημες στατιστικές δε δίνουν ούτε τα στοιχεία αυτά. Την έλλειψη της βασικής αυτής πληροφορίας προσπαθήσαμε, στην έρευνα αυτή, να υπερνικήσουμε με έμμεσους υπολογισμούς. Με βάση τα στατιστικά στοιχεία που δίνει η Έρευνα των Οικογενειακών Προϋπολογισμών του 1974 για την κατανομή της κατανάλωσης κατά κλιμάκια οικογενειακής δαπάνης, υπολογίσαμε την αντίστοιχη κατανομή του εισοδήματος χρησιμοποιώντας μια συνάρτηση κατανάλωσης που εκτιμήσαμε ειδικά γι' αυτόν το σκοπό⁹. Από τον έμμεσο αυτό υπολογισμό προκύ-

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 1

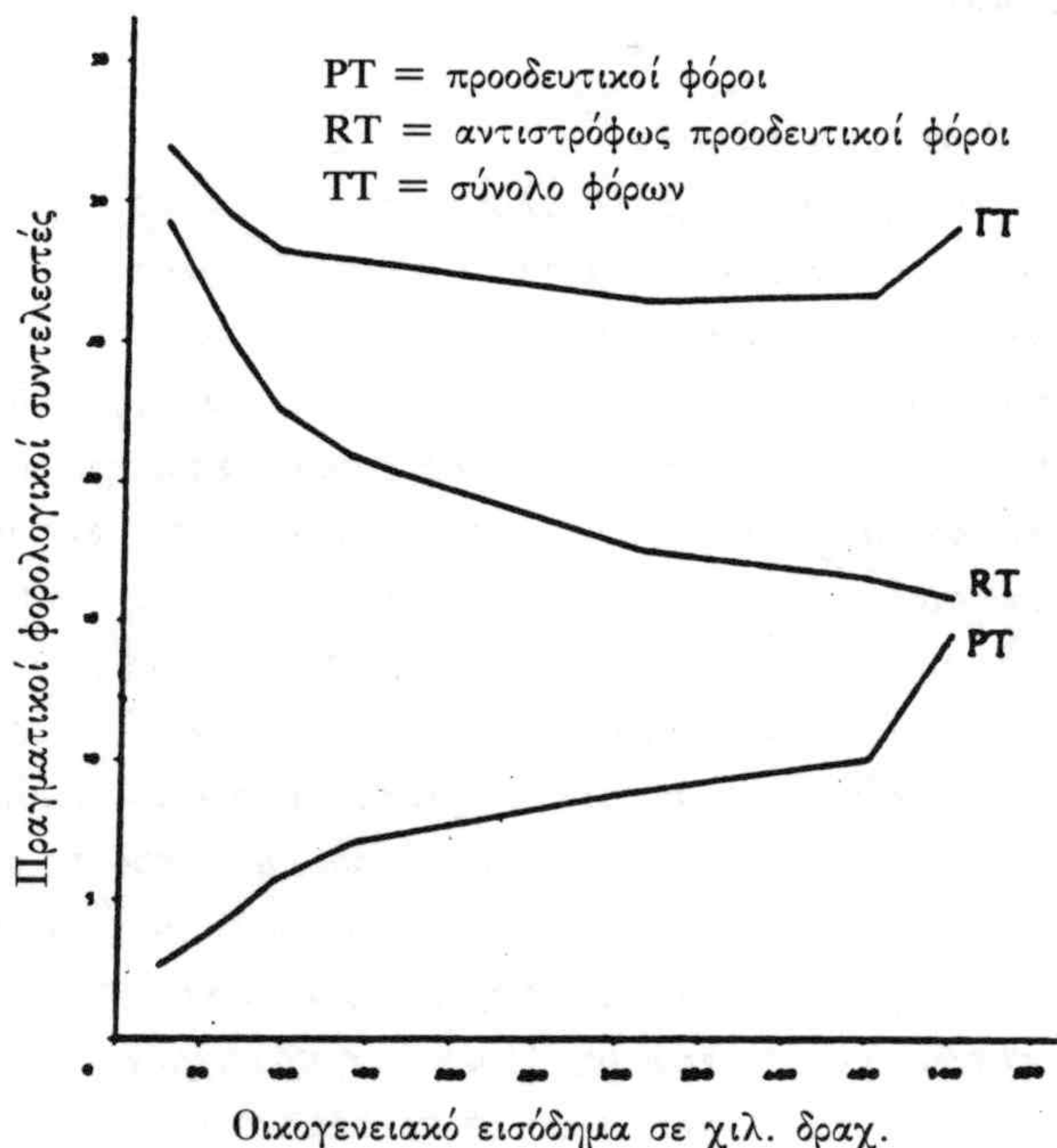
Κατανομή συνολικού χρηματικού εισοδήματος κατά εισοδ. κλιμάκιο 1974

Κλιμάκια Ετήσιου Οικογενειακού Εισοδήματος σε χιλ. δρχ.

	Κάτω από 22,9	23- 63,9	64- 93,9	94- 139,9	140- 209,9	210- 314,9	315- 499,9	500 & άνω	Σύνολο
1) Εισόδημα σε δισ. δρχ.	3,82	33,93	41,42	76,19	93,25	98,21	80,06	69,14	496,00
2) Ποσοστά Εισοδήματος	0,77	6,84	8,35	15,36	18,80	19,80	16,14	13,94	100
3) Ποσοστά Νοικοκυριών	8,20	22,70	15,20	18,80	15,50	11,00	6,00	2,60	100

9. Η μορφή της συνάρτησης κατανάλωσης που επιλέξαμε είναι λογαριθμική. Η εκτίμησή της έγινε με βάση τις χρονολογικές σειρές (1960-1974) κατανάλωσης και διαθέσιμου εισοδήματος που δημοσιεύουν οι Εθνικοί Λογαριασμοί. Από την εκτίμηση προκύψανε τα εξής αποτελέσματα:

Σ Χ Η Μ Α 1

Πραγματικοί φορολογικοί συντελεστές
του Ελληνικού φορολογικού συστήματος 1974

ψανε τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται στον πίνακα 1 και στο σχ. 2.

Από τα στοιχεία του πίνακα και τις καμπύλες ανισοκατανομής του σχ. 2 προκύπτει ότι η διανομή του εισοδήματος στην Ελλάδα είναι υπερβολικά άνιση¹⁰. Το 46% του πληθυσμού που βρίσκεται στα τρία χαμηλότερα κλιμάκια με εισόδημα κάτω από 94.000 δρχ.¹¹ παίρνει το 16% μόνο από το συνολικό χρηματικό εισόδημα. Το επόμενο 46% του πληθυσμού που βρί-

$$\log C = 0,619 + 0,866 \log Y$$

$$(0,1109) (0,217) \quad r = 0,9937$$

όπου C = κατανάλωση και Y = διαθέσιμο εισόδημα.

Έχοντας γνωστή την οικογενειακή δαπάνη για κατανάλωση του κάθε κλιμακίου, βρήκαμε το αντίστοιχο εισόδημα λύνοντας την παραπάνω συνάρτηση ως προς Y.

10. Βλ. εισοδηματικές ανισότητες σε άλλες χώρες στην ειδική έκδοση OECD: Income Distribution in OECD Countries, July 1976.

11. Με τα σημερινά δεδομένα στα κάτω από 94.000 δρχ. εισοδήματα του 1974 αντιστοιχούν τα εισοδήματα κάτω των 120.000 δρχ.

σκεται στα εισοδηματικά κλιμάκια 94-314.000 δρχ.¹² παίρνει το 54% από το συνολικό εισόδημα. Και ένα μικρό ποσοστό του πληθυσμού που μόλις φτάνει το 8,0% και που βρίσκεται στα ανώτερα κλιμάκια, με εισόδημα πάνω από 315.000 δρχ.¹³, νέμεται το 30% του συνολικού εισοδήματος.

β. Η μετακύλιση των φόρων

Η εκτίμηση του βαθμού της φορολογικής εκμετάλλευσης, όπως την ορίσαμε παραπάνω, θα μπορούσε να γίνει σχετικά εύκολα αν οι φορολογούμενοι έφεραν τελικά φορολογικό βάρος ίσο με εκείνο που ο νόμος τους υποχρεώνει να πληρώνουν στο κράτος. Κάτω από ορισμένες συνθήκες τούτο συμβαίνει με μερικούς φόρους όπως ο φόρος εισοδήματος φυσικών προσώπων, ο φόρος κληρονομιών και ο φόρος περιουσίας. Στις εκτιμήσεις που κάνουμε εδώ υποθέτουμε ότι οι φόροι αυτοί βαρύνουν τα πρόσωπα που τους πληρώνουν και δε μετακυλίνουν σε άλλες κατηγορίες φορολογουμένων. Για πολλούς όμως άλλους φόρους, όπως είναι ο φόρος κύκλου εργασιών, οι ειδικοί φόροι στα προϊόντα (καπνός, ζάχαρη, οινοπνευματώδη, βενζίνη κ.ά.), οι δασμοί και όλοι οι άλλοι έμμεσοι φόροι, οι εισφορές στις κοινωνικές ασφάλισεις, ο φόρος Ανωνύμων Εταιρειών κ.λπ., οι έμποροι και βιομήχανοι δε φέρνουν τελικά φορολογικό βάρος ίσο με εκείνο που ο νόμος τους υποχρεώνει να πληρώνουν στο κράτος. Η δύναμη που έχουν στη σφαίρα της παραγωγής και των ανταλλαγών τους επιτρέπει να μετακυλίνουν μέρος ή το συνολικό ποσό των παραπάνω φόρων στις οικονομικά λιγότερο ισχυρές τάξεις και στρώματα αναπροσαρμόζοντας τους όρους με τους οποίους συναλλάσσονται μ' αυτές. Ο συνηθισμένος τρόπος μετακύλισης των παραπάνω φόρων στις εκμεταλλευόμενες τάξεις και στρώματα είναι η αύξηση, με ολόκληρο ή μέρος του φόρου, της τιμής των προϊόντων που αγοράζουν οι τάξεις αυτές για τη συντήρηση και αναπαραγωγή της εργατικής τους δύναμης.

Το μεθοδολογικό, λοιπόν, πρόβλημα εδώ είναι να βρεθεί και να εφαρμοστεί μια οικονομετρική μέθοδος που να αποδεικνύει αυτή τη μετακύλιση και προπάντων να μετράει το βαθμό στον οποίο γίνεται¹⁴. Τούτο είναι

12. Με τα σημερινά δεδομένα τα κλιμάκια αυτά είναι 120-420.000 δρχ.

13. Με τα σημερινά δεδομένα στα πάνω από 315.000 δρχ. εισοδήματα του 1974 αντιστοιχούν τα εισοδήματα πάνω από 420.000 δρχ.

14. Έχουν γίνει πολλές προσπάθειες για να βρεθεί μέθοδος εκτίμησης του βαθμού μετακύλισης των φόρων. Για τις σημαντικότερες, βλ. τα έργα που αναφέρονται στη σημ. 6.

ιδιαίτερα σημαντικό για την Ελλάδα, γιατί από το σύνολο των φόρων που εισπράττει το κράτος, το 75% είναι έμμεσοι φόροι και εισφορές στην κοινωνική ασφάλιση. Στην έρευνα λοιπόν αυτή δόθηκε ιδιαίτερη προσοχή στην αναζήτηση μεθόδου μέτρησης του βαθμού μετακύλισης των φόρων. Ύστερα από πολλές προσπάθειες έγινε κατορθωτή η κατάστρωση μιας Πολυμεταβλητής Συνάρτησης Τιμών με την οποία μπορέσαμε και μετρήσαμε το βαθμό μετακύλισης του φόρου κύκλου εργασιών, του χαρτοσήμου, των ειδικών φόρων στα προϊόντα, των δασμών και των εισφορών στην κοινωνική ασφάλιση¹⁵. Το αποτέλεσμα από την εφαρμογή αυτής της μεθόδου

15. Η Πολυμεταβλητή Συνάρτηση Τιμών που χρησιμοποιήσαμε για τη μέτρηση του βαθμού μετακύλισης είναι γραμμικής μορφής. Οι τιμές των παραμέτρων που εκτιμήθηκαν με στοιχεία χρονολογικών σειρών έχουν ως εξής:

$$P^c = 31.049 + 1.00 \frac{T}{C \cdot P^c} + 0.1429 UP_{PCM} + 0.43890 P^w - 0.267087 \frac{Y^m}{L^m} + \frac{(0.00023656}{(0.000054)} [D_{Pt}^{PR} - Y_{Pt-1}^{GDP}]$$

$$R^2 = 0.995$$

$$DW = 1.625$$

όπου:

P^c παριστάνει το δείκτη τιμών με βάση το 1970 = 100.

$\frac{T}{C \cdot P^c}$ παριστάνει τους έμμεσους φόρους κατανάλωσης και τις εισφορές στην κοινωνική ασφάλιση (T), σταθεροποιημένη με την ιδιωτική κατανάλωση ($C \cdot P^c$).

UP_p παριστάνει το δείκτη αξίας εισαγωγών με βάση το 1970 = 100.

P^w παριστάνει το δείκτη μέσου ημερομισθίου των βιομηχανικών εργασιών.

$\frac{Y^m}{L^m}$ παριστάνει την παραγωγικότητα της εργασίας στη βιομηχανία (Y^m = βιομηχανική παραγωγή, L^m = βιομηχανική απασχόληση).

$D_t^{PR} - Y_{Pt-1}^{GDP}$ παριστάνει το πληθωρικό κενό.

D_t^{CP} παριστάνει την ακαθάριστη εθνική δαπάνη σε τρέχουσες τιμές πλέον τις εισαγωγές και μείον τους έμμεσους φόρους και το Y_{Pt-1}^{GDP} παριστάνει το ακαθάριστο εγχώριο προϊόν σε τιμές προηγούμενου έτους.

Ο συντελεστής + 1,00 της παραμέτρου $\frac{T}{C}$ δείχνει ότι οι έμμεσοι φόροι

είναι ότι το 100% του ποσού των φόρων που αναφέραμε παραπάνω μετακυλίεται από τους έμπορους και τους βιομήχανους στην κατανάλωση και, όπως θα δούμε παρακάτω, μέσω αυτής στις πλάτες των τάξεων και στρωμάτων με χαμηλά εισοδήματα. Παρόμοια μέθοδος είχε εφαρμοστεί πριν δέκα χρόνια και βρέθηκε ότι ο βαθμός μετακύλισης τότε έφτανε το 87%¹⁶. Η άνοδός του στο 100% μέσα στη δεκαετία οφείλεται κατά πάσα πιθανότητα στην αύξηση της δύναμης των μονοπωλίων που τους επιτρέπει να μετακυλίσουν τώρα ολόκληρο το ποσό των φόρων στην κατανάλωση.

γ. Τα κριτήρια κατανομής του φορολογικού βάρους στα εισοδηματικά κλιμάκια

Στην προηγούμενη παράγραφο εκτιμήσαμε ότι οι έμμεσοι φόροι και οι εισφορές στην κοινωνική ασφάλιση μετακυλίσονται κατά 100% στην κατανάλωση. Εξάλλου υποθέσαμε ότι ο φόρος εισοδήματος φυσικών προσώπων και οι φόροι περιουσίας δε μετακυλίσονται αλλά βαρύνουν τα πρόσωπα που τους πληρώνουν. Το πρόβλημα τώρα είναι πώς θα κατανείμουμε τους φόρους που βαρύνουν την κατανάλωση και τους φόρους που βαρύνουν το εισόδημα ή την περιουσία στα διάφορα εισοδηματικά κλιμάκια. Για να λύσουμε αυτό το πρόβλημα επιλέξαμε και εφαρμόσαμε διάφορα κριτήρια ή βάσεις κατανομής του βάρους από τους διάφορους φόρους στα εισοδηματικά κλιμάκια. Τα κριτήρια αυτά παραθέτουμε στον πίνακα 2.

Συγκεκριμένα, για την κατανομή των διαφόρων φόρων στα εισοδηματικά κλιμάκια χρησιμοποιήθηκαν τα εξής κριτήρια: Για την κατανομή του φόρου κύκλου εργασιών και χαρτοσήμου χρησιμοποιήθηκε ως κριτήριο η κατανομή της συνολικής καταναλωτικής δαπάνης κατά κλιμάκια (βλ. σειρά 1 του πίν. 2). Το ίδιο κριτήριο χρησιμοποιήθηκε για την κατανομή των εισφορών στις κοινωνικές ασφάλισεις. Για τους ειδικούς φόρους στα προϊόντα όπως ο φόρος στον καπνό, τη ζάχαρη, τα οиноπνευματώδη, τη βενζίνη κ.ά., ως κριτήριο κατανομής χρησιμοποιήθηκε η κατανομή στα κλιμάκια της δαπάνης για το καθένα από τα φορολογούμενα αυτά προϊόντα (βλ. σειρές 2-13 του πίν. 2). Τα ίδια κριτήρια χρησιμοποιήθηκαν για τους δασμούς στα προϊόντα που εισάγονται από το εξωτερικό. Εξάλλου, για την

κατανάλωσης και οι εισφορές κοινωνικής ασφάλισης μετατοπίζονται στο σύνολό τους (100%) στις τιμές των προϊόντων για κατανάλωση.

16. D. Karayiorgas: «The Distribution of Tax Burden by Income Groups in Greece», *The Economic Journal*, June 1973.

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 2

Κριτήρια (ή βάσεις) κατανομής των φόρων κατά εισοδ. κλιμάκιο 1974
Κλιμάκια ετησίου οικογενειακού εισοδήματος σε χιλ. δρχ.

Κριτήρια Κατανομής	Κάτω από 22,9	23- 63,9	64- 93,9	94- 139,9	140- 209,9	210- 314,9	315- 499,9	500 & άνω	Σύνολο
1) Συνολική δαπάνη κατανάλωσης	1,10	8,36	9,44	16,47	19,13	19,12	14,74	11,64	100
2) Καπνός	1,72	13,32	13,39	20,65	19,84	15,71	9,85	5,51	100
3) Ζάχαρη	3,02	15,33	13,42	17,78	17,85	14,10	10,94	5,56	100
4) Οινοπνευματώδη ποτά	1,24	12,30	12,84	17,61	19,99	16,92	11,45	7,65	100
5) Διασκέδαση-Αναψυχή	0,13	2,67	4,53	11,97	16,12	20,79	21,88	21,81	100
6) Υγρά καύσιμα (περιλ. Κεντρικής θέρμανσης)	1,16	10,70	12,48	20,31	21,54	7,10	10,21	6,41	100
7) Αγορά αυτοκινήτων ΙΧ	—	0,40	0,79	1,47	3,15	15,45	28,53	40,21	100
8) Συντήρ. αυτοκιν. ΙΧ	—	0,92	2,02	7,12	14,55	23,85	26,49	25,05	100
9) Βενζίνη για κίνηση αυτοκινήτων ΙΧ	—	1,18	2,11	8,11	16,50	27,83	26,01	18,26	100
10) Μετακινήσεις-μεταφ.ΔΧ	0,85	8,68	10,49	18,96	20,39	19,04	12,94	8,71	100
11) Υγεία και ατομικός ευπρεπισμός	0,73	6,37	8,64	16,15	19,54	20,94	15,62	11,01	100
12) Τρόφιμα (εκτός ζάχαρης)	1,69	11,54	11,68	19,27	20,02	17,48	11,67	6,65	100
13) Διαρκή αγαθά οικιακής χρήσης	0,49	5,42	7,26	13,92	18,70	20,60	17,81	16,30	100
14) Αγορά κατοικίας	0,66	5,15	8,00	16,33	17,72	20,40	14,96	15,78	100
15) Συνολικό χρηματικό Εισόδημα	0,77	6,84	8,35	16,36	18,80	19,80	16,14	13,94	100
16) Μερίσματα	0,19	1,79	2,07	4,24	6,90	11,59	19,72	53,50	100

Πηγή: Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών 1974, ΕΣΥΕ.

κατανομή του φόρου εισοδήματος φυσικών προσώπων χρησιμοποιήθηκε η κατανομή του εισοδήματος κατά κλιμάκια, και του φόρου Ανωνύμων Εταιρειών η κατανομή των μερισμάτων. Τέλος, οι φόροι μεταβίβασης ακινήτων κατανεμήθηκαν με κριτήριο τη δαπάνη για κατοικία. Με το ίδιο κριτήριο μοιράστηκαν και οι φόροι κληρονομίας.

3. Τα αποτελέσματα της έρευνας

Με βάση τη μεθοδολογία που συνοπτικά περιγράψαμε στις προηγούμενες παραγράφους, εκτιμήθηκε η κατανομή του φορολογικού βάρους κατά εισοδηματικά κλιμάκια. Τόσο το συνολικό φορολογικό βάρος όσο και εκείνο

από τον κάθε φόρο χωριστά που πέφτει στο κάθε εισοδηματικό κλιμάκιο υπολογίστηκε ως ποσοστό του συνολικού εισοδήματος που παίρνουν τα νοικοκυριά που ανήκουν σ' αυτό το κλιμάκιο. Τα ποσοστά αυτά έχει επικρατήσει να λέγονται πραγματικοί φορολογικοί συντελεστές σε αντιδιαστολή με τους συντελεστές που ορίζονται από τη φορολογική νομοθεσία.

Τα αποτελέσματα των εκτιμήσεων παρουσιάζονται στον πίν. 3. Από την επισκόπηση του πίνακα μπορούμε να κάνουμε τις εξής βασικές διαπιστώσεις:

Τα νοικοκυριά που βρίσκονται στα τρία κατώτερα κλιμάκια με εισόδημα κάτω από 94.000 δρχ. το χρόνο ¹⁷ επιβαρύνονται συνολικά από τους κάθε λογής φόρους (άμεσους και έμμεσους) με ποσοστό που φτάνει το 28,5-32% του εισοδήματος που παίρνουν. Σ' αυτά τα εισοδηματικά κλιμάκια ανήκει κατά τεκμήριο το μεγαλύτερο τμήμα της εργατικής τάξης και της αγροτιάς και το κατώτερο υπαλληλικό προσωπικό των επιχειρήσεων και του κράτους. Η σημαντική διαπίστωση εδώ είναι ότι το κράτος με το φορολογικό μηχανισμό του αποσπά το 1/3 σχεδόν του εισοδήματος του εργάτη, του αγρότη και του μικροϋπάλληλου. Αυτό αποτελεί και απόλυτα και σχετικά υπερβολικά υψηλή φορολογική εκμετάλλευση. Πρέπει μάλιστα να τονιστεί ιδιαίτερα ότι η εκμετάλλευση αυτή της εργατικής τάξης και της αγροτιάς είναι πρόσθετη. Το κράτος με τη φορολογία τούς αφαιρεί εισόδημα πέρα από την υπεραξία που αποσπά το εμπορικό και βιομηχανικό κεφάλαιο με την εκμετάλλευση της εργατικής τους δύναμης.

Τα νοικοκυριά που βρίσκονται στα μεσαία κλιμάκια με εισόδημα 94-499.000 δρχ.¹⁸ το χρόνο επιβαρύνονται συνολικά από τους κάθε λογής φόρους με ποσοστό που φτάνει το 26,5-27,5% του εισοδήματος που παίρνουν. Στα εισοδηματικά αυτά κλιμάκια ανήκει κατά τεκμήριο το μεγαλύτερο μέρος των αυτοαπασχολούμενων εμπόρων, βιοτεχνών και ελεύθερων επαγγελματιών (γιατροί, δικηγόροι, μηχανικοί κ.ά.) και μεγάλο μέρος των υπαλλήλων των επιχειρήσεων του κράτους. Η φορολογική εκμετάλλευση των μικρομεσαίων αυτών μερίδων της αστικής τάξης είναι βέβαια μικρότερη συγκριτικά με εκείνη της εργατικής τάξης και της αγροτιάς, όμως δεν παύει να είναι αρκετά υψηλή.

17. Τα εισοδήματα κάτω των 94.000 δρχ. του 1974 αντιστοιχούν, με τα σημερινά δεδομένα, σε εισοδήματα κάτω των 120.000 δρχ.

18. Με τα σημερινά δεδομένα τα κλιμάκια αυτά αντιστοιχούν σε 120-650.000 δρχ.

Τα νοικοκυριά, τέλος, που βρίσκονται στα υψηλά κλιμάκια με εισόδημα πάνω από 500.000 δρχ. το χρόνο¹⁹ πληρώνουν φόρους που αντιστοιχούν στο 29% του εισοδήματος που νέμονται. Στα εισοδηματικά αυτά κλιμάκια ανήκουν κατά τεκμήριο οι μερίδες του μεσαίου και μεγάλου κεφαλαίου και το μεγαλύτερο μέρος των τεχνοκρατών. Ο φόρος που πληρώνουν οι μερίδες αυτές της κεφαλαιοκρατικής τάξης στο κράτος είναι μέρος της υπεραξίας που έχουν ήδη αποσπάσει με την εκμετάλλευση της εργατικής τάξης και άλλων μικροαστικών στρωμάτων του πληθυσμού. Ο φόρος, λοιπόν, που απορροφά το κράτος από την κεφαλαιοκρατική τάξη δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως φορολογική επιβάρυνση ή εκμετάλλευση αυτής της τάξης.

Οι νεοκλασικοί οικονομολόγοι δεν εξετάζουν τη φορολογία σαν μηχανισμό εκμετάλλευσης της εργατικής τάξης και άλλων μικροαστικών στρωμάτων του πληθυσμού. Ξεκινώντας από την αντίληψη ότι όλοι οι πολίτες είναι υποχρεωμένοι να συνεισφέρουν στα «κοινά βάρη», έχουν διαμορφώσει ορισμένες θεωρίες περί φορολογικής δικαιοσύνης και ισότητας όπως είναι η θεωρία της φοροδοτικής ικανότητας. Για ν' αποφανθούν, λοιπόν, αν και κατά πόσο το φορολογικό σύστημα ανταποκρίνεται στις αρχές της φορολογικής δικαιοσύνης όπως προκύπτουν από τις αντιλήψεις και θεωρίες αυτές, συγκρίνουν συνήθως το φορολογικό βάρος των διαφόρων εισοδηματικών κλιμακίων. Έτσι, αν ο πραγματικός φορολογικός συντελεστής μεγαλώνει όσο προχωρούμε από τα μικρότερα στα μεγαλύτερα εισοδηματικά κλιμάκια, η φορολογία χαρακτηρίζεται προοδευτική και, σύμφωνα με πολλούς θεωρητικούς της Νεοκλασικής Δημόσιας Οικονομικής, μια τέτοια κατανομή του φορολογικού βάρους θεωρείται ότι ανταποκρίνεται στις αρχές της φορολογικής ισότητας. Επίσης μερικοί υποστηρίζουν ότι πληρούνται οι όροι της φορολογικής ισότητας αν η φορολογία είναι αναλογική, δηλαδή αν ο πραγματικός φορολογικός συντελεστής μένει ο ίδιος σε όλα τα επίπεδα εισοδήματος. Αν ο πραγματικός φορολογικός συντελεστής μικραίνει όσο προχωρούμε από τα χαμηλότερα στα υψηλότερα εισοδήματα, η φορολογία χαρακτηρίζεται αντιστρόφως προοδευτική, και σχεδόν όλοι οι νεοκλασικοί δέχονται ότι μια τέτοια φορολογία δεν εξασφαλίζει «ισότητα» στην κατανομή των φορολογικών βαρών.

Ακόμη και με τα παραπάνω νεοκλασικά κριτήρια φορολογικής δικαιοσύνης, η κατανομή του φορολογικού βάρους κατά εισοδηματικά κλιμάκια

19. Τα εισοδήματα πάνω από 500.000 δρχ. του 1974 αντιστοιχούν, με τα σημερινά δεδομένα, σε εισοδήματα πάνω από 650.000 δρχ.

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 3

Φορολογικό βάρος ως ποσοστό του συνολικού εισοδήματος
κατά εισοδηματικό κλιμάκιο έτος 1974

Κλιμάκια ετησίου οικογενειακού εισοδήματος σε χιλ. δρχ.

Φ Ο Ρ Ο Ι	Κάτω από 22,9	23- 64,9	65- 93,9	94- 139,9	140- 209,9	210- 314,9	315- 499,9	500 & άνω	Σύνολο
I. ΦΟΡΟΙ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ	11,54	11,37	11,71	12,32	12,30	12,08	12,17	15,83	12,79
1. Φόρος Εισοδ. Φυσικών Προσώπων	1,10	1,60	2,34	3,10	3,40	3,60	3,80	8,12	4,06
2. Φόρος Ανωνύμων Εταιρειών									
3. Εισφορές στην Κοινω- νική Ασφάλιση	10,18	8,76	8,10	7,67	7,28	6,77	6,54	5,97	7,12
II. ΕΜΜΕΣΟΙ ΦΟΡΟΙ	19,75	17,00	15,47	14,58	13,82	13,09	13,13	11,91	13,82
4. Γενικοί Έμμεσοι Φόροι (ΦΚΕ-Χαρτόσημ.)	8,13	7,00	6,47	6,13	5,82	5,41	5,22	4,77	5,69
5. Φόρος στα καπνά	3,04	2,67	2,19	1,84	1,44	1,06	0,83	0,54	1,36
6. Φόρος στη ζάχαρη	1,13	0,65	0,47	0,37	0,28	0,20	0,20	0,12	0,29
7. Φόρος στα οινοπνευμα- τώδη ποτά	0,35	0,39	0,34	0,25	0,28	0,18	0,15	0,12	0,22
8. Φόρος πολυτελείας και διασκέδασης	0,04	0,09	0,13	0,19	0,21	0,25	0,33	0,38	0,24
9. Φόρος στο μαζούτ και στη νάφθη	0,73	0,73	0,69	0,63	0,56	0,46	0,38	0,31	0,52
10. Φόρος στη Βενζίνη	0,15	0,28	0,32	0,47	0,65	0,91	1,02	0,83	0,70
11. Τέλη μεταφοράς	0,05	0,11	0,21	0,32	0,42	0,70	1,05	1,06	0,61
12. Κρατικό μονοπώλιο στα σπέρτα, πετρέλαιο κ.ά.	0,63	0,37	0,27	0,21	0,17	0,12	0,09	0,06	0,17
13. Δασμοί και φόροι στα εισαγόμενα τρόφιμα	0,66	0,51	0,43	0,38	0,32	0,26	0,22	0,15	0,30
14. Δασμοί και φόροι στα εισαγόμενα μεταφ/κά μέσα	0,11	0,11	0,10	0,10	0,11	0,19	0,43	0,52	0,23
15. Δασμοί και φόροι στα εισαγ. φάρμακα και είδη ευπρεπισμού	0,09	0,09	0,10	0,10	0,10	0,10	0,09	0,07	0,40
16. Δασμοί και φόροι στα εισαγ. διαρκή αγαθά οικονομικής χρήσης	0,26	0,32	0,35	0,37	0,40	0,41	0,43	0,47	0,09
17. Λοιποί δασμοί-φόροι	4,28	3,68	3,40	3,22	3,06	2,84	2,69	2,5	2,99
III. ΦΟΡΟΙ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΣ	0,60	0,87	0,96	1,00	1,10	1,14	1,18	1,29	1,10
18. Φόροι μεταβίβασης ακινήτων	0,53	0,66	0,72	0,75	0,83	0,85	0,89	0,97	0,83
19. Φόροι κληρονομίας και λοιποί φόροι περιουσίας	0,17	0,21	0,24	0,25	0,27	0,29	0,29	0,32	0,27
20. ΣΥΝΟΛΟΝ ΦΟΡΩΝ	31,89	29,24	28,14	27,90	27,22	26,31	26,48	29,03	27,71

Πηγή: Βλ. μεθοδολογικές διευκρινήσεις, στις σσ. 13,14 του κειμένου.

στην Ελλάδα είναι άνιση. Από τις εκτιμήσεις του πίν. 3 προκύπτει ότι ο πραγματικός φορολογικός συντελεστής του ελληνικού φορολογικού συστήματος στο σύνολό του είναι αντιστρόφως προοδευτικός (βλ. σειρά 20 του πίν. 3). Συγκεκριμένα, ο φορολογικός συντελεστής μειώνεται από 32% για τις οικογένειες με εισόδημα κάτω από 23.000 δρχ. σε 26% για τις οικογένειες με εισόδημα 315-500.000 δρχ. Για τις οικογένειες με εισόδημα πάνω από 500.000 δρχ. ο φορολογικός συντελεστής ανεβαίνει ελαφρά στο 29% αλλά και πάλι παραμένει μικρότερος συγκριτικά με το συντελεστή του κατώτατου εισοδηματικού κλιμακίου.

Αυτή η ανισότητα στην κατανομή των φορολογικών βαρών οφείλεται κυρίως στο γεγονός ότι στο ελληνικό φορολογικό σύστημα κυριαρχούν οι φόροι με πραγματικό φορολογικό συντελεστή αντιστρόφως προοδευτικό. Όπως δείχνουν οι εκτιμήσεις του πίν. 3, τέτοιοι είναι οι γενικοί έμμεσοι φόροι: φόρος κύκλου εργασιών, χαρτόσημο κ.ά. (σειρά 4 του πίνακα) οι εισφορές στις κοινωνικές ασφάλισεις (σειρά 3 του πίνακα), οι ειδικοί φόροι σε βασικά προϊόντα όπως στον καπνό, τη ζάχαρη, το μαζούτ και πετρέλαιο, τα οиноπνευματώδη (βλ. σειρές 5,6,7,9,12 του πίνακα) και πολλοί δασμοί (βλ. σειρές 13 και 17 του πίνακα). Εκείνο που κάνει τους φόρους αυτούς να κυριαρχούν στο φορολογικό σύστημα της χώρας είναι το γεγονός ότι αντιπροσωπεύουν το 70% των συνολικών φορολογικών εσόδων και ότι οι σημαντικότεροι από αυτούς έχουν πραγματικό συντελεστή υψηλό στα κατώτερα εισοδηματικά κλιμάκια που κατέρχεται ραγδαία όσο προχωρούμε στα υψηλά εισοδήματα (βλ. σχ. 1). Αντίθετα, οι φόροι με πραγματικό συντελεστή προοδευτικό, αν και είναι αρκετοί σε αριθμό (βλ. σειρές 1,2,7,10,11,14,15,16,18 και 19 του πίνακα) και περιλαμβάνουν σπουδαίους φόρους, όπως το φόρο εισοδήματος φυσικών προσώπων, το φόρο κληρονομιών, τους φόρους πολυτελείας κ.ά., έχουν πολύ μικρή σημασία από άποψη συμμετοχής στα φορολογικά έσοδα. Αντιπροσωπεύουν μόνο το 30% των συνολικών φορολογικών εσόδων και επομένως δεν μπορούν να επηρεάσουν το χαρακτήρα του φορολογικού συστήματος. Εξάλλου, όπως δείχνει ο πίνακας, η μειωμένη σημασία των φόρων αυτών οφείλεται στο γεγονός ότι ο πραγματικός φορολογικός συντελεστής των περισσότερων από αυτούς είναι πολύ μικρός (βλ. σειρές 3,8,10,14,15,16 και 19).

4. Συμπεράσματα

Από τις εκτιμήσεις της προηγούμενης παραγράφου προκύπτει ότι η φορολογική εκμετάλλευση της εργατικής τάξης, της αγροτιάς και άλλων μικροαστικών στρώματων του πληθυσμού στην Ελλάδα είναι υπερβολικά υψηλή. Το κράτος αφαιρεί με το φορολογικό του μηχανισμό από τις τάξεις αυτές και στρώματα το 1/3 περίπου του εισοδήματός τους. Το σημαντικό τούτο γεγονός συγκαλύπτεται περίτεχνα από τη βασική φορολογική νομοθεσία, με τρόπο ώστε η φορολογική εκμετάλλευση να μη γίνεται άμεσα αντιληπτή. Το νομικό πλαίσιο εμφανίζει τη φορολογία προοδευτική ή αναλογική και τυπικά απαλλάσσει από το φόρο εισοδήματος μεγάλα στρώματα του πληθυσμού με χαμηλά εισοδήματα. Συγκεκριμένα:

Η νομοθεσία ορίζει προοδευτικό συντελεστή για τη φορολογία του εισοδήματος φυσικών προσώπων που κλιμακώνεται από 3% για τις πρώτες 20.000 δρχ. φορολογητέου εισοδήματος και φτάνει σε ποσοστό 58% για το τμήμα του εισοδήματος πάνω από 3.000.000 δρχ. Από τη φορολογία εξαιρούνται όσοι έχουν φορολογητέο εισόδημα κάτω από 20.000 δρχ.²⁰ και οι αγρότες που το εισόδημά τους δεν ξεπερνάει τις 140.000 δρχ. Ακόμη, ο νόμος δε φορολογεί το 30% και μέχρι τις 40.000 δρχ. του φορολογητέου εργατικού εισοδήματος και το 25% και μέχρι 12.500 δρχ. του εισοδήματος από ελεύθερα επαγγέλματα. Εξάλλου, για τους περισσότερους έμμεσους φόρους ο νόμος ορίζει ή ορισμένο ποσοστό φόρου στηγ αξία ή ορισμένο ποσό φόρων στη μονάδα του προϊόντος, το ίδιο για όλους. Έτσι, η φορολογική νομοθεσία εμφανίζει μια τυπική ισονομία στην κατανομή του φορολογικού βάρους. Στην πραγματικότητα, όμως, όπως αποδείχτηκε από τις εκτιμήσεις που κάναμε, ο φορολογικός μηχανισμός αφαιρεί από τα στρώματα του πληθυσμού που το εισόδημά τους δε φτάνει ή μόλις επαρκεί για την αναπαραγωγή της εργατικής τους δύναμης, υπερβολικά υψηλό ποσοστό φόρου (30%) και μάλιστα υψηλότερο από εκείνο που αφαιρεί από τα μεγάλα εισοδήματα. Το ερώτημα, λοιπόν, εδώ είναι: με ποιους τρόπους η κυρίαρχη τάξη κατορθώνει να εκμεταλλεύεται σε τέτοια έκταση με το φορολογικό μηχανισμό την εργατική τάξη και άλλα μικροαστικά στρώματα χωρίς η εκμετάλλευση αυτή να γίνεται άμεσα αντιληπτή; Οι βασικότεροι τρόποι

20. Δεδομένου ότι το ελάχιστο όριο συντηρήσεως ορίζεται σε 20.000 δρχ., μια τριμελής οικογένεια με εισόδημα μικρότερο από 80.000 δρχ. δε φορολογείται.

είναι τρεις: η μετακύλιση των φόρων, η φοροδιαφυγή και τα φορολογικά κίνητρα.

Η έρευνα έδειξε ότι το εμπορικό και βιομηχανικό κεφάλαιο με τη μονοπωλιακή δύναμη που διαθέτει κατορθώνει να μετακυλίζει στην κατανάλωση ολόκληρο το ποσό των έμμεσων φόρων και των εισφορών κοινωνικής ασφάλισης. Είδαμε, μάλιστα, ότι οι φόροι αυτοί αποτελούν το 75% των συνολικών φορολογικών εσόδων και ότι επιβαρύνουν κυρίως τη βασική κατανάλωση. Οι παράγοντες ακριβώς αυτοί συντελούν ώστε το μεγαλύτερο μέρος του βάρους από αυτούς τους φόρους να πέφτει αναλογικά στις πλάτες της εργατικής τάξης, της αγροτιάς και άλλων μικροαστικών στρωμάτων. Επειδή το εισόδημα που παίρνει το μεγαλύτερο μέρος των εργατών, αγροτών και μικροαστών μόλις φτάνει για την αναπαραγωγή της εργατικής τους δύναμης, αναγκάζονται να το δαπανούν ολόκληρο για βασική κατανάλωση κι έτσι φορτώνονται, χωρίς να το αντιλαμβάνονται άμεσα, το μεγαλύτερο αναλογικά βάρος από αυτούς τους φόρους. Αντίθετα, οι διάφορες μερίδες της κεφαλαιοκρατικής τάξης δαπανούν μέρος μόνο του εισοδήματός τους για κατανάλωση (για βασική πολύ ελάχιστο), που μάλιστα μικραίνει όσο μεγαλύτερο γίνεται το εισόδημά τους και έτσι πληρώνουν αναλογικά πολύ λιγότερο γι' αυτούς τους φόρους²¹ (βλ. σειρές 3-7 του πίν. 3). Γι' αυτό, το εμπορικό και βιομηχανικό κεφάλαιο ανέκαθεν αντιδρά έντονα στην επιβολή ή αύξηση των φόρων που δεν μπορεί να τους μετακυλίσει (φόρος εισοδήματος φυσικών προσώπων), ενώ προτιμά τους φόρους που μπορεί να μεταθέτει στις πλάτες άλλων στρωμάτων του πληθυσμού όπως είναι οι περισσότεροι έμμεσοι φόροι.

Με τη μέθοδο της φοροδιαφυγής, εξάλλου, μειώνεται σημαντικά η φορολογική υποχρέωση που ορίζει ο νόμος κυρίως για τα υψηλά εισοδήματα από κέρδη και ελεύθερα επαγγέλματα. Οι εργάτες και υπάλληλοι που αντλούν το εισόδημά τους από μισθούς και ημερομίσθια δεν έχουν

21. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η φορολογική νομοθεσία προβλέπει αρκετούς έμμεσους φόρους σε είδη που καταναλίσκονται σχεδόν αποκλειστικά ή αναλογικά περισσότερο από τα υψηλά εισοδηματικά κλιμάκια (φόροι πολυτελείας, φόροι στη διασκέδαση, φόροι και εισφορές στα Ι.Χ. κ.ά.) και μάλιστα ορίζει εξαιρετικά υψηλούς φορολογικούς συντελεστές γι' αυτά τα είδη. Όμως η στάθμιση των ειδών αυτών στη συνολική κατανάλωση και επομένως η φορολογική τους βάση είναι τόσο μικρή ώστε, παρά τα υψηλά ποσοστά που ορίζει ο νόμος, οι πραγματικοί φορολογικοί συντελεστές τους είναι πολύ μικροί, σχεδόν ασήμαντοι (βλ. σειρές 8,9 και 14-16 του πίν. 3).

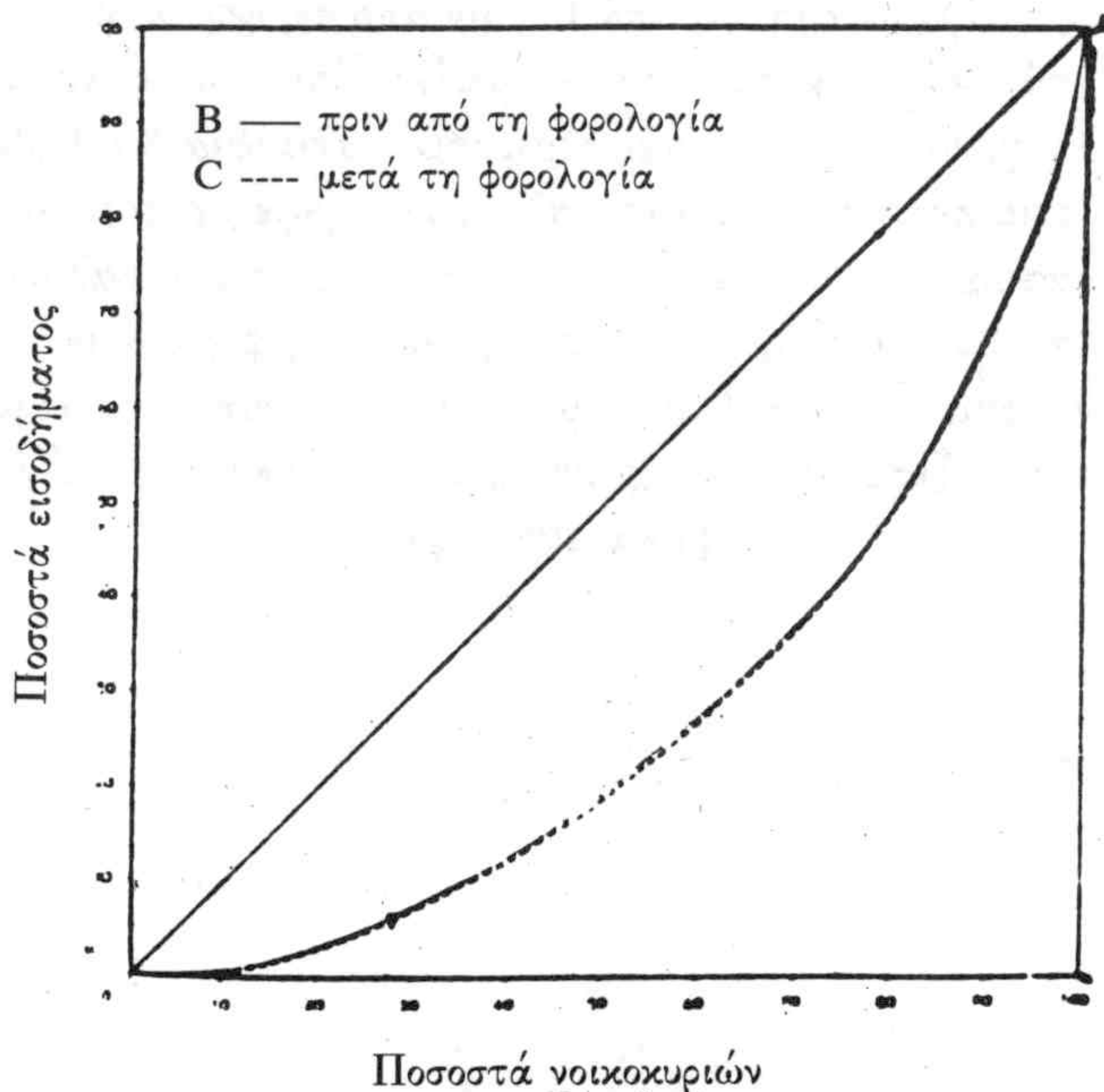
καμιά ευχέρεια για φοροδιαφυγή, γιατί η σύλληψη της φορολογητέας ύλης εδώ και η είσπραξη του φόρου γίνεται με τη μέθοδο της παρακράτησης στην πηγή. Ο εργοδότης παρακρατεί το φόρο την ώρα που πληρώνει τον εργάτη. Η φοροδιαφυγή στην Ελλάδα εντοπίζεται στις άλλες κατηγορίες εισοδημάτων και κυρίως στα κέρδη των εμπορικών και βιομηχανικών επιχειρήσεων και στα εισοδήματα από ελεύθερα επαγγέλματα (γιατροί, δικηγόροι, μηχανικοί κ.ά.). Επειδή μάλιστα ο οριακός συντελεστής του φόρου είναι πολύ υψηλός στα ανώτερα εισοδηματικά κλιμάκια, εκείνοι που έχουν συμφέρον να μεθοδέψουν συστηματικά τη φοροδιαφυγή είναι οι μεγάλοι εισοδηματίες. Από πρόχειρες εκτιμήσεις που έγιναν, με σύγκριση του «Εισοδήματος εκ Περιουσίας και Επιχειρηματικής Δράσεως» που δίνουν οι Εθνικοί Λογαριασμοί με το αντίστοιχο εισόδημα που δηλώθηκε στην Εφορία το 1974, διαπιστώθηκε ότι η φοροδιαφυγή που εντοπίζεται στα υψηλά εισοδηματικά κλιμάκια φτάνει σε τέτοια έκταση ώστε να μειώνει την πραγματική φορολογική επιβάρυνση αυτών των εισοδημάτων σχεδόν στο μισό εκείνης που προβλέπει ο νόμος. Επομένως, οι νομοθετικά οριζόμενοι υψηλοί οριακοί συντελεστές τυπικά μόνο ισχύουν και δίνουν αδικαιολόγητα αφορμή στους εμπόρους και βιομήχανους να διαμαρτύρονται για υπέρμετρη φορολογική επιβάρυνση. Είναι φανερό ότι το κράτος αναπληρώνει τη σημαντική απώλεια εσόδων από τη φοροδιαφυγή με αύξηση των έμμεσων φόρων, που, όπως είδαμε, πέφτουν στις πλάτες των στρωμάτων του πληθυσμού με χαμηλά εισοδήματα.

Τέλος, σοβαρή μείωση της φορολογικής υποχρέωσης που προβλέπει ο νόμος πετυχαίνουν οι διάφορες μερίδες του μεγάλου κεφαλαίου, κυρίως του βιομηχανικού και του εφοπλιστικού, με τη μέθοδο των «φορολογικών κινήτρων». Από το 1948 το κράτος καθιερώνει ολόκληρη σειρά «φορολογικών κινήτρων», που στη διαδρομή του χρόνου τα κλιμακώνει θεσπίζοντας ολοένα και πιο γενναιόδωρες φορολογικές παραχωρήσεις και προνόμια στο βιομηχανικό και εφοπλιστικό κεφάλαιο. Στις αρχές της δεκαετίας του 1970 φτάνει μέχρι την παροχή ολοκληρωτικής απαλλαγής από τη φορολογία των επενδυομένων κερδών των βιομηχάνων. Δίνει και άλλα φορολογικά προνόμια όπως προσαυξήσεις των φορολογικών αποσβέσεων, μείωση των φορολογητέων κερδών των βιομηχανικών εξαγωγών, μείωση του φόρου των αδιανεμήτων κερδών, μείωση της φορολογίας εισοδήματος των εφοπλιστών και απαλλαγή τους από το φόρο κληρονομιών κ.ά. Σε καμιά άλλη χώρα δε συναντά κανείς τόσο γενναιόδωρες φορολογικές παραχωρήσεις. Θα μπορούσε δικαιολογημένα η Ελλάδα να χαρακτηριστεί «φορολο-

γικός παράδεισος» για το μεγάλο κεφάλαιο. Βέβαια, όταν οι κυβερνήσεις θεσπίζουν τέτοιου είδους φορολογικές παραχωρήσεις, προσπαθούν να πείσουν το λαό ότι το κάνουν για το καλό του. Το επιχείρημα που προβάλλουν είναι ότι τα φορολογικά κίνητρα είναι ένα αναγκαίο μέτρο που ωθεί τους βιομήχανους να αναλάβουν μεγαλύτερες επενδύσεις κι έτσι αυξάνει ο ρυθμός ανάπτυξης και το επίπεδο ευημερίας του λαού. Όμως, από μια έρευνα του ΚΕΠΕ που καλύπτει την περίοδο 1958-1964 και από εκτιμήσεις δικές μου για μεταγενέστερα χρόνια, προκύπτει ότι η απώλεια κρατικών εσόδων από τις φορολογικές παραχωρήσεις στο βιομηχανικό κεφάλαιο ήταν μεγαλύτερη από τις επενδύσεις που παρακινήθηκε να κάνει. Στην ουσία, τα λεγόμενα «φορολογικά κίνητρα» είναι ένας περίτεχνος τρόπος μείωσης της φορολογικής υποχρέωσης κυρίως των μεγάλων μερίδων του κεφαλαίου και μάλιστα πολλές φορές θεσπίζονται ύστερα από πιέσεις που ασκεί αυτό το κεφάλαιο στο κράτος (λόγου χάρη πρόσφατη απειλή απεργίας επενδύσεων των Ελλήνων βιομηχάνων). Την απώλεια εσόδων που έχει το κράτος

Σ Χ Η Μ Α 2

Καμπύλες ανισοκατανομής του εισοδήματος στην Ελλάδα 1974

από τα φορολογικά κίνητρα αναπληρώνει με την αύξηση των έμμεσων φόρων. Έτσι τα φορολογικά κίνητρα λειτουργούν σαν ένας καλά συγκεκαλυμμένος μηχανισμός μετατόπισης φόρου από τις μερίδες του μεγάλου κεφαλαίου στις πλάτες των στρωμάτων του πληθυσμού με χαμηλό εισόδημα.

Μ' αυτούς τους τρόπους, λοιπόν, η εργατική τάξη, οι αγρότες και οι μικροαστοί με χαμηλό εισόδημα φέρνουν τελικά φορολογικό βάρος πολύ μεγαλύτερο από εκείνο που τους υποχρεώνει τυπικά ο νόμος, ενώ το μεγάλο εμπορικό και βιομηχανικό κεφάλαιο πληρώνει φόρους σημαντικά λιγότερους από εκείνους που σύμφωνα με το νόμο φαίνεται ότι επιβαρύνεται από το κράτος. Με αυτό το νομικό πλαίσιο της τυπικής ισονομίας από τη μια μεριά και τη μέθοδο της μετακύλισης, της φοροδιαφυγής και των φορολογικών κινήτρων από την άλλη, συγκαλύπτεται η έκταση της φορολογικής εκμετάλλευσης που γίνεται στην εργατική τάξη και άλλα μικροαστικά στρώματα του πληθυσμού.

Ιδιαίτερα πρέπει να τονιστεί εδώ ότι η τόσο υψηλή φορολογική εκμετάλλευση των στρωμάτων του πληθυσμού με χαμηλό εισόδημα έχει ως συνέπεια να μεγαλώνει ακόμη περισσότερο την ανισότητα στη διανομή του εισοδήματος που υπάρχει στη χώρα. Τούτο δείχνει το σχ. 2. Η καμπύλη ανισοκατανομής του εισοδήματος από Β πριν από τη φορολογία μετατοπίζεται σε C μετά τη φορολογία, που σημαίνει ότι η ανισότητα γίνεται μεγαλύτερη. Το γεγονός τούτο έχει εξαιρετική σημασία αν λάβει κανείς υπόψη του ότι στις περισσότερες καπιταλιστικές χώρες η φορολογία μειώνει τις εισοδηματικές ανισότητες ή τουλάχιστον δεν τις μεγαλώνει. Αντίθετα από ό,τι συμβαίνει εδώ, σ' αυτές τις χώρες η φορολογική εκμετάλλευση των στρωμάτων του πληθυσμού με χαμηλό εισόδημα είναι μικρότερη ή τουλάχιστον δεν ξεπερνά τον πραγματικό συντελεστή του φόρου που εισπράττει το κράτος από τα υψηλά εισοδήματα.